

МАЊИ ПРИЛОЗИ – SUPPLEMENTS

Млађен Трифуновић*

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ПЕЋИНЕ

Спелеологија и спиритологија

Повезаност "физиса", као основног предмета (узетог у ужем смислу) проучавања физичке географије, и духовних наука присутна је на сваком кораку, јер дух и нема бити шта друго доли "прерађена природа", односно њена симболичка манифестација. Спелеологија је одавно постала наука-познати су процеси којима се формира тај подземни облик у красу, већина пећинских канала је измјерена, простране хале и сликовите драперије су именоване и туристички валоризоване; међутим, као и у већини случајева, не ради се ту само о науци! Поставља се питање мотива који воде човјека да "посјети" пећину, да истражује тај мистични простор своје прошлости. Научна знатиље истраживачког духа, чуђење, зов непознатог, само су неки, рекло би се површински, мотиви. Испод површине и свијести и земље, крије се латентни садржај који своје пробоје у свјесно одражава кроз разне мистичне и ритуалне функције пећине.

Пећина, пећура, пештера, спиља, шпиља један је од најзаступљенијих симбола у људској историји, односно много је тога исказано у умјетности, филозофији и религији посредством пећине као симбола. Пећина као симболичка слика општа је за људски род и присутна је у митологијама већине народа (наравно у зависности од потенцијалности рељефа) што указује на њено архетипско место у људској психи. Пећина бјеше то прво људско склониште од природних непогода и прво место које је пружало заштиту. Она се појављује као прво "стално" станиште и прве географске спознаје везане су за ту чињеницу. Емпиријско увиђање погодности пећинског станишта и вјештина њиховог проналажења додале су нове димензије људском мишљењу. ширењем ловног ареала човјек се све више удаљавао од пећине-станишта, што је наметало потребу за просторном оријентацијом - опажање маркантних географских објеката, те увиђање најадекватнијих правца за повратак у пећину. Може се рећи да се из тог одређивања примитивног "географског

*Млађен Трифуновић, професор географије, Бања Лука

положаја пећине¹, односно из успостављених релација човјек - околина¹, које су биле детерминисане, с једне стране природно-географским окружењем, а с друге "рационалним оутпутом" на "наметнути инпут нужде", може уочити образац каснијег организовања живота у сталним стаништима. Присутне су разлике само у обиму захватања у окружење и технички енормно увећано моћи оутпута. На другој страни, дешавања унутар пећине имала су другачији утицај на човјека - првенствено на "унутрашњи" психички живот и религијско формирање. Први "гост" у пећини била је ватра² - прометејски дар, за људску психу најважније од четири почела. Култ ватре, њена обредна и мистична улога иницирана у пећини присутна је кроз цијelu историју врсте. Ватра је била и најважнија дужност жене изван бриге о дјеци³. У пећину се довлачио плијен и вјероватно се у пећини, међу сталактитско-сталагмитским окриљем, зачео и први говор. Са ватром⁴ су у пећину стигле и сјене, а тиме и први страх од нематеријалних приказа, те, вјероватно, и први зачетци анимизма као првобитне религије. Ова "палеолитска религија подразумева религијска схватања, култове и ритуале раног човечанства, тј. најстаријих представника људског рода - *Homo habilis*, *Homo erectus*, и фосилног *Homo sapiens*, који су током леденог доба (плеистоцен) остварили културе старијег каменог доба (палеолита). Током тог дугог раздобља, чије се трајање процењује на приближно два милиона година, постављени су темељи религијског мишљења целог човечанства: извршена је сакрализација појединих елемената природе и природних појава, раздвојено је профано од сакралног и утврђени су начини комуницирања са натприродним, односно божанским светом и силама. Све религије каснијих раздобља баштине елементе религијског живота које су успоставили *Xomo habiliis* и *Xomo erecitus* током старијег палеолита (пре приближно два милиона и 120 000 година)⁵. Пећина засигурно бјеше прва умјетничка галерија. Ово се нарочито види са цртежа у Алтамири⁶ или оних у Керсијским брдима у Француској⁷. Наравно, ово је пратило и рађање култа ватре без које тих приказа није могло бити и која је сматрана за дио сунца.

¹ Пећина је требала бити лоцирана у близини ловине(хране), воде, на приступачном мјесту итд.

² Етимолошки - назив "пећина" јесте аугментатив од пећ, у којој су у старини људи могли штогод пећи за храну" ("Синоними и сродне речи српскохрватског језика", ПЕКСИКОГРАФСКИ ЗАВОД "СВЕЗНАЊЕ", Београд, 1974., стр.531.

³ Интересантно је Фројдово тумачење улоге жене као чуварице ватре у којем он сматра да је мушкирца ватри привукла диуретичка жеља, а да је жена услијед физиолошке немогућности да учини исто детерминисана као чуварица ватре.

⁴ Сматра се да је *Xomo erecitus* овладао ватром прије око 400 000 година.

⁵ А. Цермановић-Кузмановић, Д. Срејовић: "Лексикон религија и митова древне Европе", Савремена администрација, Београд, 1992., стр. 413.

⁶ Ови цртежи датирају из периода од прије 15 000 година, дакле у касном палеолиту. Поред цртежа животиња на зидовима пећине, што је веома значајно, налази се и низ апстрактних цртежа.

⁷ У овим пећинама пронађене су фигуре старе око 35 000 година. Поједине представе на зидовима пећина веома су загонетне. То се посебно односи на различите хибридне животиње и сцене које се могу повезивати са ловачким ритуалима и церемонијама. У пећини Три брата (Француска) приказане су фигуре такозваних маскираних играча, у ствари бића са људским ногама и главама бизона или хибридних животиња (јелен са главом бизона или медвед са вучијом главом). Њима се пријружује и приказ такозваног чаробњака или шамана, такође једног фантастичног бића, човеколиког у доњем делу, али са репом коња и јеленским роговима на глави. У пећини Ласко (Француска) приказан је бизон, а испред њега опружена људска фигура раширенih руку и птица на високом штапу. Та сцена је тумачена као приказ шамана у трансу, а још неке људске фигуре са птичјом главом или представе птица у палеолитској уметности доведене су у везу са шаманизмом.

Али тих сјена није могло бити ни без пећинских стијена, односно без оног мра-ка пећинских зидова. Пећина и свјетло као антиподни пар увијек су се јављали заједно. Један од првих који је искористио тај мотив пећине приказавши је као тамну нејасност и свјетло као разрјешење мистерије пећине и поништавање њене моћи самим нестанком tame био је Платон који у својој "Држави" мета-форично доживљава пећину као овоземаљски свјет, као искривљени одраз савршености еидоса, као свјет патње и казне у којем су богови људске душе заточили и оковали у незнје. Платонова поента јесте позив за напуштање пећине као симбола онога што је тамно и које не одговара истинитом као оном чему тежимо, односно у пренесеном значењу, била је позив на раскидање са оним анималним и тамним у људском постојању и излазак на свјетло духа - царство идеја у којем нема нејасних приказа. Такођер у једном од најљепших хеленских митова пећина има подједнако значајно место. У миту о Орфеју и Еуридики Орфеј силази у Хадово царство да би избавио своју љубљену Еуридику која је умрла. Наравно да је Хадово царство представљено као пећина и да је пуно разних сподоба као што су горгоне или кербери, али пећина је дакле и дом оних умрлих који су у овом миту, односно у цијелој грчкој митологији представљени као сјене. Много касније филозоф Френсис Бекон (1561-1626) користи пећину као симбол помоћу којег, у просвјетитељском духу емпиризма, изражава критику, могло би се слободно рећи, метафизичких заблуда врсте. "Идоли пећине" (идола специјус) Беконова је синтагма којом он изражава оне грешке у мишљењу које настају услед антропоцентричног промишљања природних процеса. Тако, према Бекону, човјек оживљава природу, уводи у природни ток телесног - односно придаје јој значења која она објективно нема и која превасходно носе религиозни карактер. Наравно да Бекон није случајно употребио аналогију са пећином сматрајући је за храм мистичних схватања. И у хришћанству, као једном религијском-филозофском оквиру промишљања свјета и амалгаму филозофске традиције антике (платонизам, новоплатонизам, стоичка и Александријска школа), те ѡудејских предања, симболика пећине има значајно место. Христ је, према предању рођен у пећини, а у њој је и сахрањен, прије него што је вакснану. Сахрањивање људи у пећинама и њихова способност метемпсихотичког трансфера заједничка је карактеристика многих цивилизација од малоазијских, преко индијских до оних у Јужној Америци. Према легенди и Буда је умро у једној пећини у којој, се према предању, његова сјенка могла видјети још мјесецима послије његове смрти. Чак се и храмови могу сматрати континуитетом пећине. Почев од храмова египатских фараона до апсиде православне цркве, осјећа се реминисценција пећинске атмосфере и симболике. "Неандерталац је прво људско биће које је своје мртве с пијететом сахрањивало и том приликом повезивало са камењем. На неколико места у Француској и Италији покојник је заштићен ломљеним каменом, облуцима или каменим плочама. У Регурдуу (Француска) покојник је положен на велику гомилу камена, покрај које је саграђена камена конструкција за скелет медведа. Та и нешто једноставније конструкције у пећини Монте Чирчео (Италија) антиципирају целокупну каснију фунералну архитектуру у којој камен задобија симболичну вредност јер штити и учвршћује оно што заслужује највећи пијетет и што се сматра највећом светињом."⁸

⁸ А. Цермановић-Кузмановић, Д. Срејовић: "Лексикон религија и митова древне Европе", Савремена администрација, Београд, 1992., стр. 413

Она се јавља као једна врста чистилишта и има улогу посредника међу свјетовима. „У древној Кини у њу силазе небеска бића. Због тога већ посредничке улоге, чистилиште се, нарочито у келтским прегајама, налази у сињајама.“⁹ Пећина је присутна и у иницијацијским обредима као мјесто у коме се акумулира телурска енергија неопходна за магијске радње иницијације.“ Бројни иницијајски обреди започињу пролазом кандигашија кроз пећину или ров: то је, према Мирче Елијаду, материјализовани *regressus ad uterum*.¹⁰ Ову Елијадеову констатацију о компарацији пећине са материцом, према којој она симболизује исходиште и рођење, потврђује и необична легенда из Турске која гласи „На границима Кине, у Црној планини, воде плаве једну сињу и увлаче у њу иловачу која пунијама људског облика. Сиња служи као калуј и по дјеловањем сунчеве планине огњев након девет мјесеци оживи.“¹¹ Исто тако при иницијацијама слједбеника Диониса Загреја који је сматран и за чувара пећине, односно његова улога је двострука он истовремено заробљава али и ослобађа.“Будући да је иницијанци Дионис он заправо најрије самог себе држи у затвору, а на крају и самог себе и ослобађа; као што су Платон и Пијагора схватили, душу држе започеном њезине стварају, а ослобађа је нуј, то јест мисао.“¹² Овдје можемо видјети корјене касније улоге пећине у хришћанству као мјеста у којем се долази до прочишћења и у којем искушеници доживљавају „просвјетљење“. Величина утицаја пећине на формирање људских представа о свијету и као цјелини и партикуларно види се и у бројним менталним сликама рода. Тако у далекоисточним предањима пећина симболизује слику свемира: равно тло одговара земљи, а свод пећине представља небо у којем се налази отвор кроз који пролази дим са огњишта, односно свјетлост и душе умрлих. У индо-кмерској митологији пећина представља истовремено и духовно средиште макрокосмоса који се постепено замрачује и духовно средиште микрокосмоса, средиште свијета и средиште човјека.¹³ Из овог кратког приказа види се улога пећине и њена мистична инфлуенција на цивилизованог човјека који још увијек осјећа позив лелујавог пећинског свијета сјена који је његова несвесна реалност. Знаковити су резултати регресивне хипнозе којом су били подвргнути пациенти до стадија потпуног ослобођења од утицаја околине. У овом стању комуникације са архетипским сликама врсте медији су доживљавали призор тунела, односно пећине. Доћи у пећину значило би додирнути тајну, осјетити, цивилизацијом потиснуту, питајску атмосферу филогенетског храма, ризнице и времеплова. У пећини нестаје, софистички схваћена, дијалектичка контролверза. Ступити метафорично у пећину личности, у ствари, представља посјету оном давном и непознатом себи, посјету мјесту несвесног и у исто вријеме мјесту исцјељења и избављења и употребљења. Пећина је мјесто у којем срећемо аждаху личног и колективног хаоса али је такође и мађијски круг – „теменос“, свето подручје где се сви расцјељени дијелови личности поново уједињују.

⁹ J.Chevalier - A.Gheerbrant: Рјечник симбола, Романов, 2003., стр. 492.

¹⁰ Исто

¹¹ Исто

¹² Исто

¹³ Исто

Литература

1. СИНОНИМИ И СРОДНЕ РЕЧИ СРПСКОХВАТСКОГ ЈЕЗИКА, Лексикографски завод “СВЕЗНАЊЕ”, Београд, 1974.
2. Цермановић-Кузмановић, Д. Срејовић: ЛЕКСИКОН РЕЛИГИЈА И МИТОВА ДРЕВНЕ ЕВРОПЕ, Савремена администрација, Београд, 1992.
3. J. Chevalier - A. Gheerbrant: РЈЕЧНИК СИМБОЛА, Романов, 2003.